

Institut za medije Crne Gore
Montenegro Media Institute

Mirovni inštitut
Inštitut za sodobne družbene in politične študije
The Peace Institute
Institute for Contemporary Social and Political Studies

**PRIMJENA ETIČKIH STANDARDA
O PRETPOSTAVCI NEVINOSTI U
IZVJEŠTAVANJU MEDIJA O KRIMINALU,
ISTRAZI I SUDSKIM POSTUPCIMA**

Presuđuju li mediji prije suda?

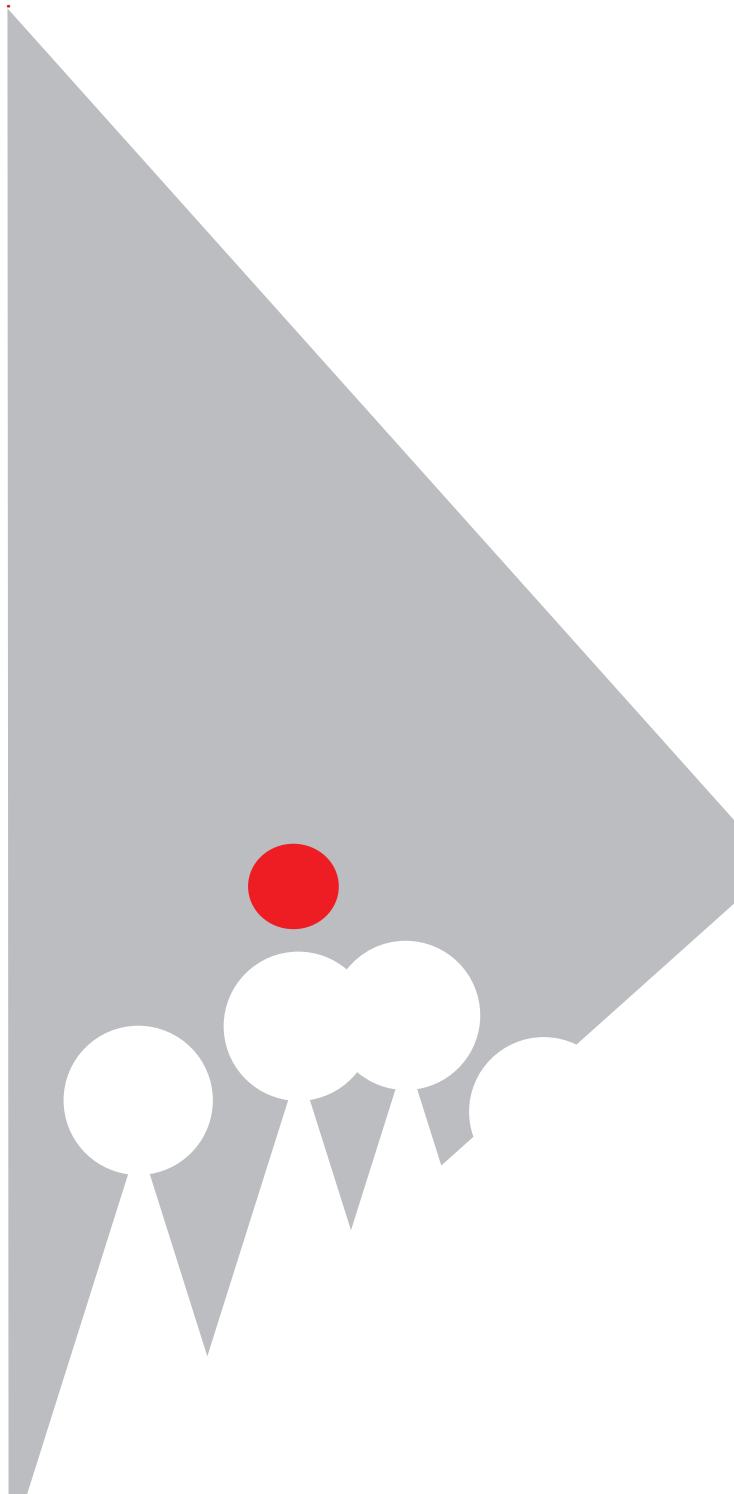

Projekat finansira
Evropska unija

Ministarstvo javne uprave

Projekat kofinansira
Ministarstvo javne uprave Crne Gore

Izveštaj je urađen u okviru projekta „Respekt – Za podizanje etičkih standarda u medijima i povjerenja građana u etičke medije“. Izveštaj je nastao uz finansijsku podršku Evropske unije i Ministarstva javne uprave. Za sadržaj ovog izveštaja isključivu odgovornost snose Institut za medije Crne Gore i autorka i on ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije i Ministarstva javne uprave.

PRIMJENA ETIČKIH STANDARDA O PRETPOSTAVCI NEVINOSTI U IZVJEŠTAVANJU MEDIJA O KRIMINALU, ISTRAZI I SUDSKIM POSTUPCIMA

Presuđuju li mediji prije suda?

1. OPIS PROBLEMA I KONTEKSTA

Od svih načela u Kodeksu novinara i novinarki Crne Gore, mediji najčešće krše pretpostavku nevinosti (načelo 9.1). To je zaključak istraživanja koje je od septembra 2012. do septembra 2014. godine u Crnoj Gori sprovedla nevladina organizacija „Akcija za ljudska prava“.¹ U najkraćem, pretpostavka nevinosti podrazumijeva da je svako nevin dok se ne dokaže suprotno. Ako to ne poštuju, mediji preuzimaju na sebe ulogu istražnih organa, tužioca i sudije. Osim pravosuđa, državnih zvaničnika, udruženja građana i javnih ličnosti, taj pravni princip dužni su poštovati i mediji, što je od najvećeg javnog interesa. To ne znači da istraživački novinari ne treba iscrpno i detaljno da predstavljaju rezultate svojih istraživanja zloupotreba moći uz podatke koji mogu teretiti pojedince, ali je pri tome neophodno da uvažavaju etičke standarde profesije. U situacijama kad mediji nekog optužuju za prevaru ili korupciju, treba da budu svjesni da je ta osoba *de jure* nevinna i da postupaju prema njoj kao da nije počinila krivično djelo sve dok je sud ne proglasi krivom. Novinari ponekad na to zaborave i sopstvena vjerovanja ili očekivanja javnosti prenesu u svoje tekstove proglašavajući krivim one čija krivica nije dokazana. Posebno je problematično kad novinari pišu o tvrdnjama odnosno navodima da je osoba izvršila krivično djelo, a policija ih još nije istražila niti ih je sud razmatrao. Na takav način prejudicira se odgovornost osumnjičenog ili okrivljenog i oni se unaprijed kažnjavaju s društvenog aspekta jer se mediji koriste kao sredstvo javnog posramljivanja osobe. Istovremeno, motiv za takvo ponašanje može biti senzacionalizam i želja medija da povećaju tiraž ili gledanost. Neformalni razgovori s kolegama pokazuju da je teško suzbiti i eliminisati subjektivan osjećaj koji mnogo prije presude dovodi do označavanja počinioca u medijima, naročito kad se radi o teškim oblicima kriminalnog ponašanja – ubistvima, zlostavljanju djece, a koji izazivaju gnušanje, ljutnju i osudu. Ali upravo zato postoji pretpostavka nevinosti čijim se poštovanjem štiti dostojanstvo i ugled pojedinca, obezbjeđuje se nezavisan rad sudstva, a medije čini profesionalnim i nepristrasnim.

1 Vuković, D., Buljan, M. (2015). *Monitoring novinarskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori 2012–2014*. NVO Akcija za ljudska prava. Dostupno na: http://www.hracion.org/wp-content/uploads/2014/06/HRA_Monitoring_2012–14.pdf.

2. PRETPOSTAVKA NEVINOSTI – PRAVNA REGULATIVA

Pretpostavka nevinosti jedan je od temeljnih uslova za ostvarenje prava na pravično suđenje ali i osnovno sredstvo kojim se postiže povjerenje u principe vladavine prava, zaključak je pravnih stručnjaka koji se bave ovom oblašću. Pretpostavka nevinosti koja postoji u okviru prava na pravično suđenje odražava se na slobodu izražavanja i pravo javnosti da zna. Da bismo bolje osvijetlili u kom dijelu su ta dva prava u suprotnosti i gdje je granica, pomoći će nam sagledavanje pravne regulative.

a) domaće zakonodavstvo

U domaćem zakonodavstvu, iako ne postoji sankcija za njeno kršenje, pretpostavka nevinosti nalazi se u mnogim pravnim aktima. Konstatujući da ništa u Crnoj Gori nije predviđeno kao mjera za kršenje pretpostavke nevinosti, ministar pravde Zoran Pažin objasnio je da mediji mogu izvještavati o sudskim postupcima, ali da ne smiju prejudicirati odgovornost osumnjičenog.²

U članu 35 Ustava Crne Gore piše da se svako smatra nevinim dok se njegova krivica ne utvrdi pravosnažnom odlukom suda. U Zakoniku o krivičnom postupku definicija pretpostavke nevinosti gotovo je identična onoj iz Ustava, ali se proširuje nabrojanjem svih koji su pretpostavku nevinosti dužni da poštuju kao što su državni organi, mediji, udruženja građana, javne ličnosti i druga lica.

U još važećem Zakonu o medijima ne pominje se striktno pretpostavka nevinosti, ali ima članova koji se odnose na ovaj pravni princip. U članu 25 navodi se da su mediji i novinari dužni objektivno i tačno izvještavati o sudskim postupcima. Dodaje se da ukoliko je medij objavio da je protiv određene osobe pokrenut krivični postupak, kad se postupak okonča, ta osoba ima pravo da zahtijeva objavljivanje informacije o pravosnažnom obustavljanju krivičnog postupka. Istvoreneno, član 43 predviđa da će se novčanom kaznom od dvadesetostrukog do pedesetostrukog iznosa minimalne zarade kazniti za prekršaj osnivač medija ako na osnovu pravosnažne presude ne objavi informaciju o ishodu krivičnog postupka. Prema navodima advokata Radomira Prelevića, sankcionisanje za kršenje pretpostavke nevinosti moguće je, prema članu 20 ovog Zakona, kad zbog povrede nečijeg interesa u medijima, novinar i osnivač moraju nadoknaditi štetu.³

2 Portal Analitika. Pretpostavka nevinosti, privatnost i odgovorno izvještavanje medija (15. 10. 2013). Dostupno na: <https://portalanalitika.me/clanak/119245/arhiv>.

3 Gorjanc-Prelević, T. (ured.). (2013) *Obuka novinara iz domena ljudskih prava i sloboda i profesionalne etike*. Akcija za ljudska prava. str. 41. Dostupno na: http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Obuka_novinar_iz_domena_ljudskih_prava_2013.pdf.

.....

Nacrt novog Zakona o medijima definiše pretpostavku nevinosti. U članu 46 piše da se radi zaštitite ljudskog dostojanstva niko u mediju ne smije označiti počioniocem kažnjivog djela, odnosno proglasiti krivim prije pravosnažne odluke suda. Istovremeno nije predviđena sankcija za kršenje ove odredbe.

U Kodeksu novinara i novinarki Crne Gore, u načelu 9, navodi se da se mora uvažavati pretpostavka da je svako nevin dok se ne dokaže suprotno, te da se u izvještavanju ne smije pre-judicirati ishod sudskog postupka.

Iako nije riječ o pravnom aktu, treba naglasiti da je nedavno u Crnoj Gori reagovao i Savjet za građansku kontrolu rada policije koji je preporučio Upravi policije da se prekine praksa javnog objavljivanja video zapisa policijskih akcija da bi se obezbijedila zaštita ljudskih prava i osigurao visok stepen zaštite privatnosti i pretpostavke nevinosti.⁴ I advokat Lazar Aković istakao je da se javnim objavljivanjem policijskih akcija privođenja koje se objavljuju u elek-troniskim medijima, narušava pravo na privatnost i krši prezumpcija nevinosti.⁵

b) međunarodna pravna regulativa

Na važnost pretpostavke nevinosti ukazuje podatak da je ona bila dio još Deklaracije prava čovjeka i građanina iz 1789. godine gdje se navodi da će se svako ko je optužen za krivično djelo smatrati nevinim dok se njegova krivica ne dokaže u skladu sa zakonom.

Jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata koji regulišu ovu oblast je Evropska konven-cija o ljudskim pravima. U članu 6 stav 2 navodi se da će se svako ko je optužen za krivično djelo smatrati nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona. Gotovo identičnu definiciju pretpostavke nevinosti sadrže i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravi-ma, i Povelja EU o osnovnim pravima. Komesarka za pravosuđe EU Vera Jourova nedavno je naglasila da je pretpostavka nevinosti osnovno pravo i da se u praksi mora poštovati svuda u Evropi.⁶

Treba pomenuti i Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima gdje se u članu 11 kaže da sva-ko ko je optužen za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim dok se na osnovu zakona krivica ne dokaže na javnom pretresu na kojem su mu obezbijeđena sva jamstva potrebna za njegovu odbranu.

4 RTCG. *Ne objavljivati snimke policijskih akcija* (10. 9. 2018). Dostupno na: <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/214171/ne-objavljivati-snimke-policijskih-akcija.html>.

5 RTCG. Emisija dvogled. Dostupno na: <http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/dvogled.html>.

6 European Commision. *New rules guaranteeing the right to presumption of innocence and the right to be present at trial apply since 1 April*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/luxembourg/news/new-rules-guaranteeing-right-presumption-innocence-and-right-be-present-trial-apply-1-april_fr.

Uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, za Crnu Goru posebno su značajne smjernice Savjeta Evrope koje se odnose na izvještavanje o krivičnim postupcima. U načelu 2 koje se odnosi na pretpostavku nevinosti, objašnjava se da je njeno poštovanje sastavni dio prava na pravedan proces. Dalje se navodi da se mišljenja i informacije vezane za krivične postupke koji su u toku mogu iznositi ili pronositi u medijima samo ako se njima ne povređuje pravo osumnjičenog ili optuženog da se smatra nevinim do donošenja presude o krivici.

c) praksa Evropskog suda i pretpostavka nevinosti

Budući da mediji često prenose izjave zvaničnika, važno je objasniti i stav Evropskog suda prema ovom pitanju. Za Evropski sud pretpostavka nevinosti je toliko važna da je u jednoj presudi konstatovao da treba da je poštuju ne samo sudije već i svi državni zvaničnici. U tom pogledu, Sud konstatuje: „Sud podsjeća da će pretpostavka nevinosti biti povrijeđena ako izjava nekog zvaničnika o osobi koja se tereti za krivično djelo odražava mišljenje da je ta osoba kriva prije nego što se njena krivica dokaže u skladu sa zakonom. Dovoljno je da u odsustvu bilo kakve formalne izjave navede razlog u kome se naslućuje da taj zvaničnik smatra optuženog krivim. U ovom pogledu, Sud naglašava važnost u odabiru riječi u izjavama zvaničnika o nekoj osobi prije nego joj bude suđeno i njena krivica bude utvrđena.⁷ Evropski sud takođe smatra da ni policija ne može davati izjave koje podrazumijevaju da je neko kriv za krivično djelo prije nego što njegova krivica bude utvrđena u zakonom propisanom postupku. U predmetu *Allenet de Ribemont protiv Francuske* iz 2005. godine, Evropski sud utvrdio je povredu pretpostavke nevinosti u usmenoj izjavi koju je dao direktor Odjeljenja za krivične istrage u Parizu tokom konferencije za štampu kad je između ostalog izjavio da je „akcija uspješno završena i sve osobe umiješane u ovaj predmet su uhapšene“. Utvrđeno je da je Francuska kao tužena država, bila odgovorna za povredu pretpostavke nevinosti i naloženo joj je da tužitelju plati materijalnu i nematerijalnu štetu koju mu je prouzrokovala sporna izjava.⁸ Radnje koje sudija preduzima posebno su značajne jer, pored obaveze da prate poštovanje principa pretpostavke nevinosti, takođe imaju obavezu da očuvaju spoljni izraz nepristrasnosti.

U okviru publikacije „Obuka novinara iz domena ljudskih prava i sloboda i profesionalne etike“ koju je izdala nevladina organizacija „Akcija za ljudska prava“, londonski advokat specijalizovan za medijsko pravo Peter Noorlander objasnio je praksu Evropskog suda na praktičnim primjerima. Noorlander objašnjava da novinari moraju imati u vidu da i ministri u Vladi imaju pravo na pravično suđenje i pravo da budu smatrani nevinim dok ih sud ne proglasi krivim.

7 OSCE Misija u Bosni i Hercegovini. (n.a.) *Pretpostavka nevinosti: Primjeri nepoštivanja međunarodno priznatih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini.*

Dostupno na: <https://www.osce.org/bs/bih/110248?download=true>.

8 Case of *Allenet de Ribemont v. France* - Application no. 15175/89; 10 February 1995.

Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57914%22%5D%7D>.

Upozorava da kad pišu o navodima ili tvrdnjama koje policija još nije istražila, novinari treba da vode računa o tome kako će ih formulirati i da se trude da budu razumno uravnoteženi. Navodi primjer da se ne može napisati „gospodin X je lopov“, već da treba koristiti formulaciju da „postoje navodi ili tvrdnje da je gospodin X ukrao javni novac“. Noorlander ističe da čak i kad pišu o navodima koji sadrže optužbe, mediji ih ne mogu „usvojiti“, već moraju jasno dati do znanja da samo izvještavaju o njima. Govoreći o prenošenju odnosno kopiranju tekstova iz drugih medija kojima se krši pretpostavka nevinosti, britanski advokat naglašava da se i tada mora naglasiti da su to tvrdnje koje cirkulišu u drugim medijima ili na internetu a da novinar istovremeno mora dobiti izjavu i od druge strane.⁹

3. KLEVETA I UVREDA U CRNOJ GORI KAO DRUGA STRANA PRETPOSTAVKE NEVINOSTI

Pitanje (ne)uvažavanja pretpostavke nevinosti prilikom izvještavanja medija o sumnjama i optužbama o kršenju zakona povezano je s rizicima da medij, urednik i novinar budu optuženi za klevetu. Zato se u našem radu osvrćemo i na tu temu.

Iako Konvencija o ljudskim pravima ne definiše pojam „klevete“, iz prakse Evropskog suda može se zaključiti da je kleveta u suštini građansko nedjelo (šteta ili delikt). Čin klevete sastoji se od davanja lažne ili neistinite izjave o drugom licu kojom se nastoji narušiti ugled tog lica u očima razboritih članova društva. Pod ugledom se smatra poštovanje koje drugi imaju prema datom licu. U ranijem crnogorskom zakonodavstvu dok su kleveta i uvreda bili krivična djela, teret dokazivanja istinitosti navoda bio je na okrivljenom, iako je to suprotno pretpostavci nevinosti. Istorijski gledano, služili su i procesuiranju neistomišljenika i gušenju slobodne rasprave o pitanjima od javnog značaja. Godine 2011. kleveta i uvreda dekriminalizovane su u Crnoj Gori nakon šire društvene akcije i obrazloženja nevladinog sektora da postojanje ovih krivičnih djela negativno utiče na slobodu izražavanja. Kada su se u Skupštini usvajale izmjene i dopune Krivičnog zakonika kojima su brisana krivična djela kleveta i uvreda, tadašnji ministar pravde a današnji premijer Duško Marković, podržavajući ovo rješenje, rekao je da će se tek vidjeti da li će to biti najbolji odgovor na društveni ambijent u Crnoj Gori. „Ako se pokaže da je pogrešno, vratićemo uvredu i klevetu u Krivični zakonik“, bio je jasan Marković.¹⁰ No, s vremena na vrijeme pojavljivali su se zahtjevi za vraćanjem klevete u Krivični zakonik.

9 Gorjanc-Prelević, T. (ured.). (2013) Obuka novinara iz domena ljudskih prava i sloboda i profesionalne etike. Akcija za ljudska prava. str. 41. Dostupno na: http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Obuka_novinar_iz_domena_ljudskih_prava_2013.pdf.

10 Mondo. Brišu se uvreda i kleveta (8. 6. 2011). Dostupno: <http://mondo.me/a99505/Info/Crna-Gora/Brisu-se-uvreda-i-kleveta.html>.

Neke političke partije koje su ranije bile za njeno brisanje, 2014. i 2015. godine tražile su ponovno uvođenje klevete kao krivičnog djela, jer, kako navode, dekriminalizacija nije donijela unapređenje javne komunikacije u Crnoj Gori. Od toga se ubrzo odustalo. Ali već 2017. godine Vlada traži uvođenje krivičnog djela izlaganje poruzi suda ili državnog tužilaštva. Mnogi su tvrdili da se tako na „mala vrata“ uvodi kleveta, te da će se na taj način onemogućiti kritika pravosuđa i ograničiti sloboda izražavanja. Kao sankcije bile su predviđene novčana kazna i kazna zatvora. Nakon pritiska javnosti, Ministarstvo pravde ipak je izbrisalo porugu iz izmjena Nacrta Krivičnog zakonika i kleveta je i dalje ostala u domenu građanskog prava.

Iako je to suprotno vrijednostima i standardima EU i Savjeta Evrope, pokušaji ograničavanja slobode izražavanja i kriminalizacije klevete dešavali su se i u Crnoj Gori, za šta su se najviše zalagali javni funkcioneri i političari koji bi za kritike trebalo da imaju najveći prag tolerancije. Zato je važno da Evropska konvencija i praksa Evropskog suda imaju svoju najširu primjenu kao brana mogućim sličnim zahtjevima u budućnosti.

Evropski sud ima obimnu praksu u vezi sa slobodom izražavanja i klevetom. Iz prakse proizilazi da zakoni o zaštiti od klevete koji su pretjerano zaštitnički u pogledu ugleda mogu imati negativan, odvrćajući efekat na slobodu izražavanja i javnu raspravu. Evropski sud naglašava razliku između građanske klevete i krivične klevete koja je od ključnog značaja sa stanovišta slobode izražavanja. Dok preveliki ili nepredvidljivi nivoi odšteta (kompenzacija) u građanskim predmetima mogu imati negativan efekat na slobodu izražavanja, nametanje krivičnih kazni (novčane kazne i/ili lišavanje slobode) ili prijetnja pokretanja krivičnog postupka može imati čak i jači negativan, odvrćajući efekat.

Sud je takođe u više navrata istakao da krivični postupak za klevetu ili uvredu podrazumijeva rizik od kazne lišavanja slobode. On u vezi s tim podsjeća da će „nametanje zatvorske kazne za novinarski prekršaj biti u skladu sa slobodom izražavanja novinara kao što je garantovano članom 10 samo u izuzetnim okolnostima, naročito onda kada su druga osnovna prava narušena, kao što je to, na primjer, u slučaju govora mržnje ili podsticanja nasilja“. Iako Sud nije nedvosmisleno pozvao na dekriminalizaciju klevete, on je u više navrata „primijetio da je Parlamentarna skupština Savjeta Evrope u svojoj Rezoluciji 1577 (2007) pozvala one države članice koje još uvijek predviđaju zatvorske kazne za klevetu, čak i ako se one u stvari ne izriču, da ih ukinu bez odlaganja“.¹¹

11 Resolution 1577 (2007); Towards decriminalisation of defamation. Dostupno na: <http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbnVvcveG1sL1hSZWYvWDJlLURXLWV4dHluYXNwP2ZpbGVpZD0xNzU4OCZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZl9vWHNsdC9QZG9vWFJlZi1XRC1BV C1YTUwyUERGLnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTE3NTg4>.

4. CILJ I KONCEPT ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je proučiti kako mediji u Crnoj Gori izvještavaju o pretpostavci nevinosti i kako se prema njoj odnose, od pojave navoda o nečijoj mogućoj krivici i početnih radnji koje preduzima policija, sve do donošenja pravosnažne presude odnosno okončanja postupka. Želimo doprinijeti da mediji uoče probleme u poštovanju ovog principa i da dosljedno primjenjuju etičke norme iz Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore, da bi zaštitili dostojanstvo i ugled pojedinca a mediji pokazali odgovornost, tačnost i nepristrasnost u izvještavanju.

U načelu 9 Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore navodi se da kad novinar/novinarka izvještava o istražnim i sudskim postupcima, mora uvažavati pretpostavku da je svako nevin dok se ne dokaže suprotno, čak iako je osoba priznala krivicu ili ako je krivica očigledna za javnost.

Smjernicama 9.1 koje se odnose na izvještavanje o kriminalu, istrazi i sudskim postupcima, propisuje se da portretisanje ličnosti kojim se prejudicira njen karakter i optužbe na njen račun, narušavaju ustavni princip zaštite ljudskog dostojanstva, i to pravilo važi i za one koji mogu biti proglašeni kriminalcima. Dodaje se da cilj izvještavanja iz sudnice ne smije biti da se okrivljeni kazni s društvenog aspekta, tako što će mediji biti korišćeni kao sredstvo javnog posramljivanja osobe. Nalaže se i da se kritika i komentar moraju jasno razlikovati od izvještavanja o sudskoj proceduri.

Takođe se propisuje da kad medij počne da izvještava o određenom krivičnom slučaju, treba da u kontinuitetu izvještava o njemu. U Kodeksu je ujedno definisana i obaveza da kad medij izvještava o optuženom čije je ime naveo ili je ono poznato širem krugu javnosti, treba da informiše i o oslobađajućoj presudi, ublažavanju optužnice ili odustajanju od istrage. Važno je napomenuti da je prije izmjena Kodeksa 2016. godine umjesto riječi „treba“ stajala riječ „mora“, koja predstavlja imperativnu normu i nalogala je apsolutnu obavezu za medije da postupe onako kako je predviđeno Kodeksom. Sadašnja formulacija ovih smjernica u Kodeksu, kako je interpretiraju unutar medijskih kuća u okviru vlastitih samoregulacijskih mehanizama, ne znači da medij mora već da bi trebalo tako da postupi, što otvara mogućnost za kršenje pretpostavke nevinosti.

Izvještavanje o kriminalu, istrazi i sudskim postupcima prema smjernicama 9.1 zahtijeva poznavanje problematike i edukaciju iz ove oblasti, što nije uvijek slučaj u crnogorskim medijima. Zbog malog broja zaposlenih u medijima sve je manje mogućnosti za specijalizaciju novinara/novinarki za određenu oblast, što utiče i na kvalitet izvještavanja. No, bez obzira

na sve teškoće, obaveza novinara/novinarki je da poštuju međunarodnu i domaću regulativu kao i Kodeks novinara i novinarki Crne Gore izvještavajući profesionalno i uz uvažavanje etičkih normi.

Ovim istraživanjem ne želimo da ocjenjujemo stanje etike u poštovanju pretpostavke nevinosti tokom izvještavanja, niti da presuđujemo ko je krši i tako obezbjeđuje više publike i konzumenata svojih sadržaja. Naša namjera jeste da otvorimo javnu debatu o izazovima u poštovanju pretpostavke nevinosti u medijima, i da doprinesemo podizanju svijesti o značajnoj ulozi medija i o tome koliko novinari svojim etičkim izvještavanjem mogu doprinijeti odgovornom odnosu cijelog društva prema sprovođenju pravde i pravičnog suđenja.

Analizu poštovanja etičkih standarda u medijima koji se odnose na pretpostavku nevinosti izvršićemo primjenom dvije metode: studija slučaja sa sudskim epilogom i jednodnevni monitoring rubrike crna hronika.

U istraživanju smo analizirali izvještavanje o izabranom slučaju koji je u posljednjih godinu dana izazavao veliku pažnju javnosti. Analizu smo sproveli na uzorku tri online medija: *CDM*, *Vijesti online* i *portal RTCG*. Riječ je o slučaju u kojem je S.V. osuđena zbog napada na sutkinju kotorskog suda i koji je zaokupljao pažnju javnosti od avgusta 2018. do januara 2019. godine, o čemu je objavljeno 57 tekstova.

Jednodnevni monitoring rubrike crna hronika sproveli smo 12. marta 2019. godine u tri dnevna lista: *Vijesti*, *Dan* i *Pobjeda*. U ta tri lista u toj rubrici ukupno je objavljeno 26 tekstova. Analizom smo došli do pojedinih kvantitativnih pokazatelja a bavili smo se i najčešćim tipom problema i praksi koji se odnose na etičke izazove u poštovanju prezumpcije nevinosti. Crna hronika nije jedina rubrika u kojoj se mogu pojaviti izazovi u poštovanju ovog etičkog načela, no, ipak su ovo strane dnevnih listova koje sadrže najveći broj tekstova o počinjenim krivičnim djelima.

Intervjuisali smo takođe izabrane profile sagovornika/sagovornica: novinar, urednik, ombudsmanka i ekspertkinja za medije i novinarsku etiku.

5. NALAZI ISTRAŽIVANJA

5.1 Analiza studije slučaja

Slučaj djevojke S.V. koja je osuđena na kaznu zatvora zbog napada na sutkinju kotorskog suda, karakterističan je zbog komentara crnogorskih i srpskih zvaničnika i predstavnika pravosuđa o tom slučaju tokom trajanja krivičnog postupka. Osim sopstvenih izazova u poštovanju pretpostavke nevinosti, izjave iz svijeta politike i pravosuđa, doprinosile su da se mediji pojačano suoče s problemima u primjeni tog etičkog načela i da akterku ovog slučaja svi zajedno osude mnogo prije donošenja pravosnažne presude.

a) poštovanje pretpostavke nevinosti u opremi i sadržini tekstova

Naslovi su od izuzetne važnosti jer ih publika najprije uoči i jer pružaju prve informacije o nekom događaju. Zato ostaju u pamćenju i utiču ne samo na odluku čitalaca o tome hoće li pročitati tekst već formiraju i njihov stav i mišljenje.

Na početku izvještavanja o slučaju S.V., inače djevojke već osuđenog za saobraćajni prekršaj u ranijem postupku, naslovi obiluju izazovima u poštovanju pretpostavke nevinosti, a ona se proglašava krivom iako njena krivica nije dokazana na sudu. „Beograđanka uhapšena odmah nakon napada na sutkinju u Kotoru“, „Djevojka osuđenog napala sutkinju u kotorskom sudu“, „Incident u kotorskom sudu: Sutkinju napala djevojka osuđenog“, bili su neki od naslova koji su nastojali privući pažnju publike da pročita tekst. Evidentno je da mediji ne smiju izvještavati s unaprijed formiranom percepcijom da je osumnjičeni/osumnjičena počinio/počinila krivično djelo za koje se tereti. Osim problema s prezumpcijom nevinosti, naslovi su odražavali i senzacionalizam koji je potisnuo etičke norme i profesionalne standarde. Osim toga što su naslovi navodili na pogrešan zaključak da su činjenice već utvrđene i da je dokazano kako je djelo izvršeno i ko je krivac, odražavali su i određenu dozu nacionalne distance i animoziteta.

Animozitet prema S.V. ispoljava se konstantnim naglašavanjem da je ona Beograđanka čime se potencira njena srpska nacionalnost, što je u suprotnosti sa smjernicama iz Kodeksa novinara i novinarki koje takvo kvalifikovanje opravdavaju jedino ako je to neophodno za potpunu informaciju u interesu javnosti. Budući da smo društvo koje je etnički i vjerski podijeljeno, naglašavanje nečije vjere, rase, nacionalnosti, rodne ili seksualne pripadnosti i drugih obilježja nije u interesu javnosti, i može lakše i brže izazvati osudu s društvenog aspekta i uticati na to da se pretpostavlja odgovornost te osobe. Akcentovanje medija da je S.V. Beograđanka moglo je doprinijeti raspirivanju nacionalne netrpeljivosti i niskih strasti i poriva što se moglo

vidjeti iz izjava političara koji su njenu nacionalnu pripadnost koristili za obračun s državnim organima ali i produbljivanje etničke distance.

Nadnaslovi tekstova su neutralni i uglavnom ne dovode u pitanje pretpostavku nevinosti.

U samom tekstu, međutim, postoje izazovi u poštovanju pretpostavke nevinosti, uglavnom prije podizanja optužnice. U prvim izvještajima o ovom slučaju pojedini mediji se prema S.V. odnose kao da je njena krivica već utvrđena. Takođe, bilo je tekstova kod kojih je samo naslov problematičan dok je prezumpcija nevinosti poštovana u sadržini. Poznato je da naslove uglavnom određuju urednici, te se u takvim okolnostima, odgovornost u slučaju etičkih izazova može pripisati njima.

Analiza pokazuje da je u tekstu bilo najviše izazova u poštovanju pretpostavke nevinosti za vrijeme postupka privođenja S.V. državnom tužiocu odnosno tokom trajanja pritvora do podizanja optužnog prijedloga i početka glavnog pretresa. Za to vrijeme iako je S.V. bila osumnjičena, dešavalo se da je mediji tretiraju kao već osuđenu. Takođe otvara se dilema da li novinari/novinarke dosljedno upotrebljavaju terminologiju primjerenu svim fazama postupka, čime se stvara percepcija pretpostavljene odgovornosti S.V. u odnosu na krivično djelo za koje se zapravo sumnjiči. Kada je optužni prijedlog podignut i tokom suđenja, mediji su je označavali kao optuženu i uglavnom uvažavali prezumpciju nevinosti. Sve to upućuje na izazove u uvažavanju pretpostavke nevinosti naročito prije početka suđenja.

U izvještajima u kojima postoji problem s poštovanjem ovog etičkog načela, najčešće izostaje navođenje izvora ili se upotrebljava formulacija „prema našim izvorima“ ili „kako saznajemo“, a informacije o tome ko je i kako izvršio krivično djelo saopštavaju se kao nepobitne činjenice.

Policijska u svojim saopštenjima navodi da je S.V. uhapšena zbog sumnje da je napala sutkinju i uglavnom se ne pretpostavlja njena krivica. Međutim, bilježimo i tu izazove. Prilikom parafraziranja policijskih saopštenja, ne može se tačno utvrditi da li je državni organ uvažavao pretpostavku nevinosti a mediji načinili propust. No, takva saopštenja prezentovana su u pojedinim tekstovima, a dešavalo se da budu ispod naslova koji je problematičan s aspekta prezumpcije nevinosti. Analiza je pokazala da se u istom danu i u istom mediju mogu pronaći tekstovi u kojima se istovremeno izvještava o ovom slučaju etično ali i s problemima u primjeni etičkih normi.

Za vrijeme trajanja pritvora S.V., mediji su koristili razne izvore za dobijanje informacija, ponekad u skladu s njihovom orijentacijom u odnosu na vladajuću političku strukturu, što moguće otvara i pitanje o uvažavanju načela nepristrasnosti odnosno predstavljanja svih relevantnih

.....

činjenica i strana u izvještavanju. Tako su jedni prenosili uglavnom izjave izvora i tekstove iz dnevnih listova koji su S.V. označavali krivom za napad na sutkinju, dok su drugi pretežno tražili informacije od njenog advokata ili njene majke koji su za incident krivili sutkinju kotorskog suda. Bilo je i onih tekstova koji su sadržali izjave i jedne i druge strane.

Ovaj slučaj specifičan je po tome što su pojedini crnogorski državni zvaničnici i čelnici pravosuđa odmah nakon hapšenja S.V. dali izjave za javnost povodom tog slučaja. Osudili su „napad na sutkinju u Kotoru“ i pozvali nadležne državne organe da sankcionišu vinovnike tog „nedopustivog i primitivnog napada“, iako još nije vođen postupak u kojem bi se dokazivalo šta se zapravo dogodilo, a kamoli donesena pravosnažna presuda. Otvara se dilema da li su tako stvorili percepciju u javnosti i sugerisali pravosuđu u kom pravcu treba voditi postupak, te ko je zapravo kriv za učinjeno djelo. Drastičan primjer je saopštenje Udruženja sudija Crne Gore u kojem su označeni krivci, opisan način na koji se napad dogodio i kakve je povrede sutkinja zadobila a upućen je i apel nadležnima da ih kazni što prije. Prema praksi Evropskog suda, ako se ne poštuje princip pretpostavke nevinosti, naročito ako to ne čini predstavnik suda, ukupna ideja pravičnosti krivičnog postupka ostaje lišena svakog smisla. Osim obaveze da prate poštovanje principa pretpostavke nevinosti, sudije takođe imaju obavezu da očuvaju spoljni izraz nepristrasnosti. S druge strane, mediji su prenosili takve izjave zvaničnika za koje je upitno da li su poštovali pretpostavku nevinosti, da li su očuvali spoljni izraz nepristrasnosti, i da li je tako narušeno pravo osumnjičene na pravedan krivični postupak, što je osnovno sredstvo kojim se postiže povjerenje u principe vladavine prava. Prema praksi Evropskog suda, mediji koji su samo prenosili izjave zvaničnika, ne mogu biti pozvani na odgovornost. Budući da su ove izjave upućene odmah nakon privođenja S.V., mediji su tako dobili signal da je mogu percipirati kao krivca za napad na sutkinju čime se narušava ustavni princip zaštite ljudskog dostojanstva. Između ostalog, i zbog toga se može pretpostaviti da su prvi medijski izvještaji obilovali problemima u poštovanju prezumpcije nevinosti, koji su se kasnije, kako je postupak odmicao, ispoljavali rjeđe.

Uz domaće zvaničnike, aktivno učešće u dešavanjima u vezi s postupkom protiv S.V. uzeli su i predsjednik Srbije, srpsko Ministarstvo spoljnih poslova, Ambasada Srbije u Crnoj Gori i pojedini političari uključujući i Savez Srba iz regiona, što je ovom slučaju dalo političku notu. O tome su pisali i srpski i crnogorski mediji: „*Napad na sutkinju Stanišić poprima politički karakter*“.

b) pretpostavka nevinosti i pravo na privatnost

Poštovanje pretpostavke nevinosti povezano je s pravom na privatnost. Etičkim normama iz Kodeksa predviđena je zaštita identiteta prije svega žrtve, osim kad se radi o javnoj ličnosti ili

u slučaju posebnih okolnosti. Mediji treba da izbjegavaju i objavljivanje identiteta rođaka ili prijatelja optuženih ili osuđenih za kriminal osim ako je to neophodno za cjelovito, pravično i tačno izvještavanje o kriminalu ili zakonskom postupku. Zaštita identiteta osumnjičenog/ osumnjičene nije striktno predviđena ali proizilazi iz načela Kodeksa o zaštiti pretpostavke nevinosti. Tom odredbom koja upućuje na opreznost, propisuje se da kad se izvještava o optuženom čije se ime navodi, javnost treba da bude informisana o oslobađajućoj presudi, ublažavanju optužnice ili odustajanju od istrage. Na opreznost nas upućuje i mogućnost da se saopštavanjem identiteta osumnjičenog može otkriti i identitet žrtve čija je zaštita striktno predviđena etičkim normama.

U slučaju S.V. bespredmetno je govoriti o skrivanju identiteta jer su mediji objavili njeno puno ime i prezime uz jasno navođenje njene krivice, te opisali kako se dogodio incident u Sudu bez ukazivanja na to da je riječ o sumnji. U javnosti je otkriven i identitet njene majke i momka, ali i sutkinje koja je, kako su mediji javljali, bila žrtva napada. Odmah nakon privođenja, objavljeni su najprije inicijali osumnjičene dok je puno ime i prezime sutkinje bilo poznato od prvog trenutka. Dan nakon privođenja, posmatrani mediji objavljuju puni identitet osumnjičene. Policija je pak u saopštenjima navodila inicijale učesnika incidenta i sumnjičila S.V. za napad na sutkinju. U prvim tekstovima nakon incidenta u kotorskom sudu objavljivane su uglavnom ilustracije, a fotografije su prikazivale državne zvaničnike i čelnike pravosuđa koji su davali izjave ili saopštenja povodom ovog slučaja. Nakon nekoliko dana, gotovo svaki tekst sadržao je fotografiju S.V. – od onih na kojima joj se ukazuje ljekarska pomoć ili se vidi njeno dovođenje u Osnovni sud s liscama na rukama, do fotografija preuzetih s njenog profila na facebook-u ili njenih selfija iz privatne arhive.

Od interesa za javnost svakako jeste izvještavanje o slučaju u kojem postoji sumnja da se dogodio napad na nosioca pravosudne funkcije. No, etički izazov za medije odnosio se na to da li otkrivanje identiteta S.V. prije podizanja optužnog prijedloga, uz istovremeno jasno navođenje njene krivice odmah nakon hapšenja, predstavlja povredu pretpostavke nevinosti i njenog prava na privatnost.

c) jasno razlikovanje kritika i komentara od izvještavanja o sudskoj proceduri

Kodeks novinara i novinarki propisuje da su komentari jasno razdvojeni od izvještavanja o sudskom postupku. Nakon što su državni organi Srbije počeli aktivno da zastupaju interese osumnjičene, neki od posmatranih medija objavljivali su tekstove koji sadrže istovremeno komentar autora i izvještavanje u vezi sa sudskim postupkom, što ukazuje na nedostatak njihove jasne razdvojenosti. U komentarima se otvoreno optužuju srpski mediji i pojedini srpski

.....

zvaničnici da su ovaj slučaj pretvorili u politički problem, ili pak autor izvještaja sa suđenja u istom tekstu navodi da je srpski šef diplomatije „beskrupulozno napao crnogorsko pravosuđe“.

d) izvještavanje u kontinuitetu

Slučaj S.V. mediji su pratili do epiloga i pružali su javnosti informacije u kontinuitetu. Građani i građanke ostvarili su svoje pravo da budu obaviješteni o raznim fazama postupka sve do pravosnažnosti presude. Najprije su mediji izvještavali o privođenju S.V. i određivanju pritvora, zatim o podizanju optužnog prijedloga i potvrđivanju optužnice, sadržaju iskaza svjedoka i detaljima sa suđenja, o presudi Osnovnog suda u Kotoru kojom je S.V. proglašena krivom za napad na sutkinju kotorskog suda i osuđena na četiri mjeseca zatvora. Mediji su pisali takođe i o njenom odlasku u Srbiju nakon tri sedmice provedene u pritvoru i odustajanju odbrane i Tužilaštva od žalbe nakon čega je presuda postala pravosnažna. Izvori koje su mediji koristili u izvještavanju bili su advokati, majka i momak optužene, državni zvaničnici Crne Gore i Srbije, crnogorski Ombudsman, policija, Osnovni sud u Kotoru i Tužilaštvo, mada se novinari/novinarke nijesu uvijek i striktno pozivali na ove izvore.

Na kraju, posmatrani crnogorski portali prenijeli su pisanje srpskih medija koji su se pozivali na neimenovane izvore o tome da je Viši sud u Beogradu donio odluku da S.V. smanji kaznu na mjesec zatvora. Ta vijest ostala je nepotvrđena a nije razjašnjeno ni da li će osuđena odslužiti preostalih sedam dana u zatvoru. To ukazuje na to da epilog slučaja koji su mediji pratili, nije baziran na zvaničnim informacijama.

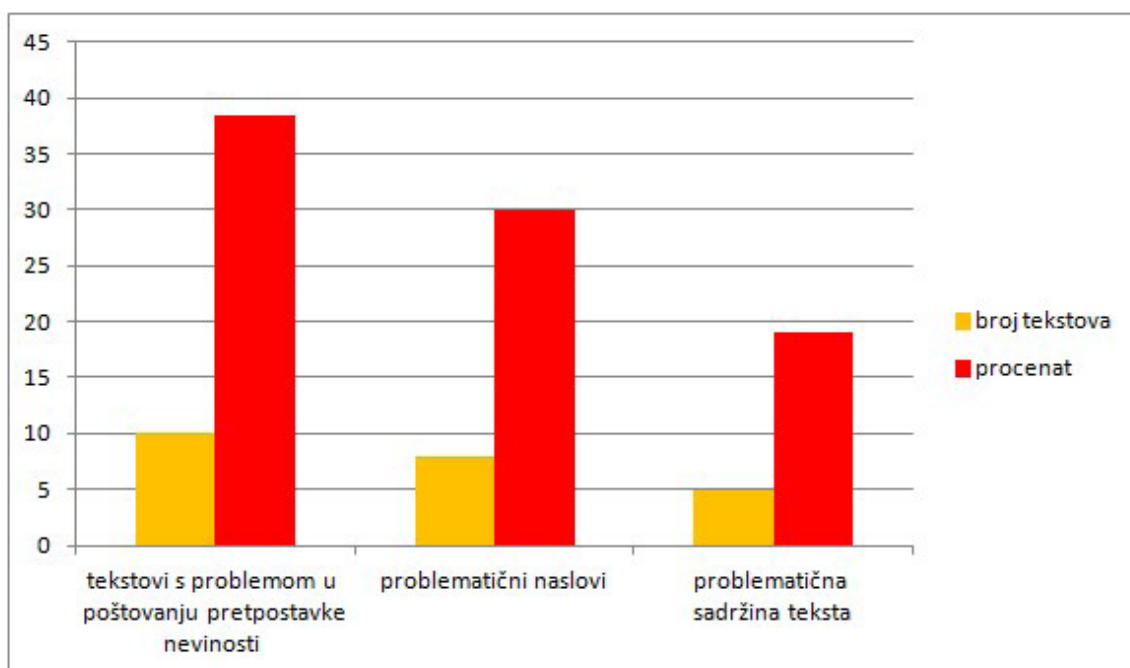
5.2 Jednodnevni monitoring rubrike hronika – kvantitativna i kvalitativna analiza

Kroz jednodnevni monitoring tekstova iz rubrike crna hronika, sproveli smo jednostavnu kvantitativnu analizu uz određene elemente kvalitativne analize bilježeći upitne prakse, probleme i izazove koji se odnose na etičku normu o uvažavanju pretpostavke nevinosti.

U posmatranim dnevnim listovima 12.marta 2019. objavljeno je ukupno 26 tekstova u rubrici hronika. U 10 tekstova (38,5%) bilo je problema u poštovanju pretpostavke nevinosti. Izazovi u primjeni ovog etičkog načela uočeni su u osam naslova (30%) i kroz sadržinu pet tekstova (19%), dok u nadnaslovima i podnaslovima uglavnom nije bilo tih problema.

Struktura članaka koji sadrže probleme u poštovanju pretpostavke nevinosti u rubrici crna hronika u tri dnevna lista 12. marta 2019. godine

Šest tekstova bilo je najavljeno na naslovnoj strani uz uvažavanje etičkih normi. U crnoj hronici toga dana uglavnom su bili objavljivani tekstovi o krađama, nelegalnom posjedovanju oružja i sitnom kriminalu, dok su nešto više prostora zauzele priče o licima s potjernice koja se sumnjiče za pucnjavu i potpisivanju sporazuma o priznanju krivice s optuženim za međunarodni šverc droge. U tekstovima uglavnom nije bilo komentara pa se nije javljao problem njihove jasne razdvojenosti od izvještavanja o sudskom postupku. Nije bilo ni izjava zvaničnika, a mediji su većinom citirali ili parafrazirali saopštenja iz tužilaštva i policije.

Kvalitativna analiza pokazuje slične rezultate kao i kod studije slučaja.

Uhapšeni u policijskim akcijama u pojedinim naslovima proglašavani su krivima za nezakonite radnje. „Prebili sugrađanina drvenom palicom“, „Dva puta prodao iste stanove“, bili su neki od naslova koji su pretpostavljali odgovornost osumnjičenih. Istovremeno, i u pojedinim nadnaslovima i podnaslovima, koji obično otkrivaju inicijale i mjesto događaja, bilo je izazova u primjeni etičkih normi. Takođe u sadržini nekih tekstova, pojavljuje se problem s poštovanjem prezumpcije nevinosti i to uglavnom do početka suđenja.

Upitna praksa ogleda se i u tome što se u tekstovima pominje da je podnijeta krivična prijava protiv određene osobe, ali se u opisu načina izvršenja protivpravne radnje ne koriste formulacije „sumnja se“ niti se to lice kvalifikuje kao osumnjičeni. Mediji citiraju ili parafraziraju saopštenja policije, u kojima ponekad postoje izazovi u poštovanju pretpostavke nevinosti koji se smanjuju nakon podizanja optužnice i početka suđenja. Bilježimo da se npr. u jednom tekstu navodi kako je policija rasvijetlila krađu, uhapsila i identifikovala T.S.K. iz Bugarske kao počiniooca. Osim saopštenja, mediji koriste i neimenovane izvore koji im dostavljaju informacije, a dešava se i da navođenje izvora izostane, što je obično praćeno problemom u primjeni etičkih standarda. Ponovo se potvrđuje praksa da se saopštenjima državnih organa, uglavnom policije, u kojima se ne uvažava prezumpcija nevinosti, pojačava suočavanje medija s problemima u primjeni tog etičkog načela. Uz sopstvene izazove, najčešće kroz naslove, mediji se nijesu uvijek odnosili prema osumnjičenima kao da su nevini, kako to propisuje ova etička norma. Nakon vijesti o podizanju optužnice, i početka suđenja, smanjuje se broj izazova u poštovanju pretpostavke nevinosti, mada se i tada dešava da novinar/novinarka citira fragmente koji opisuju način izvršenja krivičnog djela, bez podsjećanja na to da je riječ o navodima iz optužnice.

Istovremeno, mediji su naglašavali i nacionalnu pripadnost osumnjičenih: „Bugarka uhapšena zbog krađe“, što je suprotno Kodeksu novinara i novinarki i ne predstavlja javni interes. Tako se povećava etnička distanca, i može se lakše i brže izazvati osuda s društvenog aspekta.

6. STAVOVI I ISKUSTVA MEDIJA, INTERNE SAMOREGULACIJE I EKSPERATA

Dodatne odgovore i objašnjenja zašto dolazi do problema u primjeni etičkih odredbi o uvažavanju pretpostavke nevinosti, u drugom dijelu istraživanja potražili smo kod predstavnika medija – novinara i urednika, ombudsmanke dnevnog lista i ekspertkinje za medije. Svi intervjui obavljani su e-poštom u aprilu. Intervjuisani su pokazali želju da učestvuju u istraživanju i aktivno doprinesu poboljšanju primjene etičkih standarda iz Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore.

6.1. Mediji biraju između etičnosti i senzacionalizma

Iskustva i stavovi novinara i urednika rubrike hronika gdje se najčešće objavljuju tekstovi koji se odnose na izvršenje nezakonitih radnji, doprinose potpunijem sagledavanju izazova sa kojima se mediji srijeću u primjeni etičkih normi o poštovanju pretpostavke nevinosti. Intervjue

e-poštom dali su novinar u crnoj hronici dnevnog lista *Vijesti* Ivan Čađenović i urednik iste rubrike u *Danu* Mitar Rakčević.

Pitali smo ih jesu li se u svom radu srijetali s izazovima u uvažavanju pretpostavke nevinosti, šta izaziva dilemu da se osoba koja nije osuđena označi krivom i jesu li postojale interne odluke koje su se smatrale dovoljnim za takav pristup. Budući da uglavnom urednici određuju naslove, interesovalo nas je kako funkcioniraju njihov odnos s novinarima kad postoji nesaglasnost u određivanju naslova ili formulacija u tekstu i jesu li razgovarali o ovim problemima na redakcijskim sastancima. Tražili smo i da nam kažu jesu li ikad objavili ispravku koja se odnosila na prezumpciju nevinosti i kako unaprijediti njeno poštovanje.

Novinar Ivan Čađenović smatra da mediji često ne poštuju član 9 Kodeksa novinara i novinarki koji propisuje da je svako nevin dok se ne dokaže suprotno. Kao najveće probleme vidi senzacionalističke naslove u kojima se ne poštuje pretpostavka nevinosti, zatim nedostatak formulacija kojima se ukazuje na to da je riječ o sumnji, i često korišćenje nezvaničnih informacija i neimenovanih izvora. Kaže da je više puta imao dilemu kako da tretira osumnjičenog koji je priznao da je izvršio krivično djelo, ali da je ipak uvažio prezumpciju nevinosti. Dodaje da se više puta odrekao ekskluzive da bi zaštitio pravo na privatnost aktera njegovih priča a posebno žrtava i preminulih, te da može napisati da je neko kriv tek nakon sudske presude. Čađenović objašnjava da urednici ne samo da određuju naslov, već pišu pasuse a ponekad i cijelu priču na osnovu podataka iz novinarskog teksta koji im služi samo kao baza, a da tekst koji je pisao urednik bude objavljen i potpisan imenom novinara.

„Najčešće kada izrazim bilo kakvo neslaganje s naslovom, urednici nevoljno prihvataju. Moj mehanizam je, u posljednjih nekoliko godina, da odbijem potpisivanje ispod teksta ukoliko urednik ne prihvati moju sugestiju. Bez velike rasprave. Često su znale da izađu i priče koje sam radio bez mog potpisa, upravo iz tih razloga.“¹²

Na redakcijskim sastancima na kojima se raspravljalo više puta o pretpostavci nevinosti, Ivan Čađenović kaže da je ukazivao na propuste u primjeni tog etičkog načela pozivajući se na Kodeks. Ističe da nikad nije dobio ispravku ili reagovanje na svoje tekstove, a o dilemama u primjeni etičkih normi konsultuje se s urednicima, kolegama i stručnjacima iz novinarkse struke. Ivan Čađenović zaključuje da ne može biti govora o poštovanju Kodeksa dok god novinari budu puki izvršioi naređenja urednika a urednici puki izvršioi naređenja menadžmenta koji želi da proda proizvod kršenjem etičkih načela i senzacionalizmom. Nada se da će se novinari organizovati i zajedno raditi na unapređenju profesionalizma i etičnosti.

.....

Urednik hronike u dnevnom listu *Dan* Mitar Rakčević smatra da crnogorski mediji u većini slučajeva poštuju pretpostavku nevinosti, naročito u sadržini tekstova, te da se ovo etičko načelo više krši u štampanim medijima nego u elektronskim. Objašnjava da se svakodnevno srijeće s ovim izazovima ali da postoji problem u naslovima kad se zbog manjka prostora i tehničkih mogućnosti to načelo često ne može primijeniti u potpunosti.

„Često imamo, primjera radi, da pišemo o osobama koje su osumnjičene za krivično djelo teško ubistvo u pokušaju u sticaju s krivičnim djelom izazivanje opšte opasnosti i nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija. Da bi ispoštovali pretpostavku nevinosti u naslovu bi morali staviti puni naziv krivičnog djela, što je složićete se tehnički neizvodljivo. Zato se kao neko rešenje, odnosno nepisano pravilo, kroz štampane medije u posljednje vrijeme ustalio znak pitanja u naslovu. Čini se da je to neka sredina koja bi koliko toliko mogla zadovoljiti obje strane.“¹³

Mitar Rakčević ističe da osobu koja se pominje u kontekstu izvršenja krivičnog djela i koja još nije osuđena, izuzetno u tekstu može označiti kao počinioca „kad je to očigledno i na osnovu svjedoka očevidaca nedvosmisleno utvrđeno“. Dodaje da se na sastancima redakcije često raspravlja o ovom načelu, a da ga novinari/novinarke konsultuju o neophodnosti poštovanja prezumpcije nevinosti u slučaju kad osumnjičeni prizna krivično djelo. Urednik hronike navodi da su više puta objavili ispravku zbog nepoštovanja pretpostavke nevinosti, i naglašava da to nije ni više ni manje od ostalih štampanih medija. Zaključuje da su ombudsmeni u medijima jedan od načina da se prevaziđu problemi vezani za tehničke mogućnosti i pronalazak modela koji bi zadovoljio obje strane.

6.2 Zanimljiv broj žalbi zbog kršenja pretpostavke nevinosti

Eksterna i interna samoregulacija od izuzetne je važnosti jer predstavlja mehanizam koji bi trebalo da se aktivira kada novinari/novinarke ne poštuju etičke standarde, te da utiče na unapređenje profesionalizma i etičnosti u medijima. Ombudsmanku dnevnog lista *Vijesti* Paulu Petričević pitali smo o najčešćim problemima u primjeni načela pretpostavke nevinosti, prigovorima zbog nepoštovanja u posljednje dvije godine i da li bi trebalo da postoje sankcije u slučaju njenog kršenja.

Petričević smatra da je oprema teksta najrizičnija za povredu prezumpcije nevinosti. Ističe da ni upitnik na kraju naslova ili podnaslova nije svemoćan, te da je potrebno tražiti adekvatnija rješenja za privlačenje pažnje publike. Senzacionizam vidi kao glavni razlog izvještavanja o

osumnjičenom kao krivcu. U posljednje dvije godine nije imala samonicijativnih intervencija a za to vrijeme podnijete su dvije žalbe povodom kršenja ovog načela. U prvoj žalbi podnositelj se žalio zbog toga što medij nije nastavio da izvještava o njegovom slučaju, odnosno o tome da je odbačena krivična prijava protiv njega. Petričević je odbila ovu žalbu, jer kako ističe, medij nije imao obavezu da nastavi da izvještava o ovom slučaju. Svoju odluku temeljila je na tome da norma iz Kodeksa, kako je objasnila, nije apsolutna obaveza medija jer se u smjernicama 9.1 propisuje da medij u kontinuitetu treba da izvještava o određenom krivičnom slučaju, što ne podrazumijeva da mora tako da postupi, kako je inače bilo predviđeno Kodeksom prije njegovih izmjena 2016. godine. Podsjeća da je do tih izmjena došlo jer je praksa pokazala da je fizički nemoguće ispratiti svaki proces o kom je javnost bila informisana, pa je ova smjernica u tom smislu i bila modifikovana. Drugu žalbu ombudsmanka je, primjenjujući Poslovnik, odbacila iz formalnih razloga. Kako je obrazložila, navod iz žalbe nije se odnosio na podnosioca žalbe ili na njegovu porodicu, već isključivo na njegovog pokojnog oca. Ombudsmanka *Vijesti* kaže da je novinari nikad nijesu konsultovali u vezi s pretpostavkom nevinosti a nije joj poznato ni da je redakcija raspravljala o tome. Petričević je protiv sankcionisanja za nepoštovanje etičkih normi, ali dodaje da bi medij trebalo da bude sankcionisan ukoliko krši neku od zakonskih obaveza. Naglašava da je za unapređenje primjene etičkih standarda a posebno pretpostavke nevinosti, prije svega potrebna edukacija ali i ozbiljniji tretman medijske samoregulacije. Zaključuje da za poboljšanje primjene etičkih normi nije uslov postojanje jedinstvenog samoregulatornog tijela, već njegov integritet, autonomija i kredibilitet.¹⁴

6.3 Etika u rukama urednika

Nataša Ružić, profesorica na predmetu Novinarska etika na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore, svakodnevno se trudi da studentima ukaže na značaj etičkih standarda u obavljanju novinarske profesije. Zato je bilo zanimljivo saznati što ona vidi kao najveće izazove u poštovanju prezumpcije nevinosti u medijima i kako unaprijediti primjenu tog načela.

Ružić smatra da je nepoštovanje pretpostavke nevinosti učestali etički problem kad mediji otkriju identitet osumnjičenog objavljujući puno ime i prezime, a nerijetko ga i vizuelno identifikuju. Dodaje da su veliki problem i senzacionalistički i bombastični naslovi koji u trci za rejtingom prelaze granicu dobrog ukusa.

Prema njenom mišljenju, ključne izazove u primjeni ovog etičkog načela uzrokuje stanje na tržištu, odnosno borba za publiku i pritisak urednika na novinare.

„Ne treba zaboraviti da su novinari najslabija karika u medijskom lancu i urednici vrše pritisak na njih da otkriju i objave neke informacije računajući da će na takav način povećati posjećenost portala. Često urednici promijene opremu teksta, odnosno naslov u želji da privuku publiku. Međutim, pojedini novinari su spremni da pogaze sva etička pravila zarad brzog napredovanja i ‘dodvoravanja’ uredniku.“¹⁵

Kada se izještava o zločinu koji zaokuplja pažnju javnosti, Ružić kaže da mediji naročito tada zadovoljavaju ljudsku potrebu za znatiželjom iznoseći suviše detalje i unaprijed presuđujući. Smatra da u uslovima kad još nije objavljena presuda mediji treba da postave određene etičke granice i pitanja o tome što se želi postići tekstem i je li od javnog interesa da publika bude upoznata sa svim detaljima tragedije. Upozorava na to da nepoštovanje pretpostavke nevinosti osumnjičenom može uništiti život jer ga publika automatski percipira kao krivca.

„Crnogorski mediji prolaze nekažnjeno i iz tog razloga ne haju da li će nekome svojim pisanjem upropastiti život. Prolaze nekažnjeno i pravdaju se publikom koja traži tu vrstu sadržaja. S obzirom na to da niko ne reaguje dok nije pogođen pisanjem medija, jasno je da problem neće nestati preko noći.“ (Nataša Ružić)

Ružić ipak smatra da sankcije nijesu rješenje, jer je etika stvar savjesti, ali da građane treba efikasnije zaštititi kroz medijski zakonodavni okvir u kojem se, kako kaže, ogromna šteta osumnjičenom ne može kompenzovati novčanom kaznom. Predlaže i povećanje stepena odgovornosti urednika/urednica jer oni odgovaraju za sadržaj i imaju mogućnost da isprave grešku novinara. Ona primjećuje da ombudsmani koje su angažovali mediji reaguju u situacijama tek nakon objavljivanja teksta, odnosno kad je Kodeks novinara već prekršen. Savjetuje novinarima i urednicima da se u slučaju etičkih dilema obraćaju ombudsmanima prije objave teksta kako bi pokazali da teže odgovornom novinarstvu.

Nataša Ružić ističe da će se edukacijom, podizanjem svijesti i odgovornosti novinara ali prije svega urednika, unaprijediti primjena etičkih standarda. Istovremeno napominje da mediji ne šalju novinare na dodatnu obuku jer se ona uglavnom percipira kao nepotreban trošak usljed manjka radne snage. Još jednom naglašava da poštovanje etičkih standarda zavisi od urednika i atmosfere u kolektivu. Ružić zaključuje da ukoliko novinar – početnik dospije u pogrešne ruke, „nanesena mu je velika šteta jer se usađene navike teško ispravljaju“.

15 Intervju s Natašom Ružić, profesoricom na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta Crne Gore.

7. UPOREDNA PRAKSA

U namjeri da bolje osvijetlimo izazove crnogorskih medija u primjeni etičkih normi i kako ih rješavati, s akcentom na uvažavanje prezumpcije nevinosti, osvrnuli smo se i na jedan slučaj iz Slovenije.¹⁶

U Kodeksu novinara Slovenije član 18 propisuje da kad izvještava o temama iz područja pravosuđa, novinar uvažava da niko nije kriv dok nije pravosnažno osuđen. U istom članu dodaje se da novinar mora biti pažljiv pri pominjanju imena i objavljivanju fotografija i snimaka počilaca, žrtava i članova njihove rodbine u izvještajima o nesrećama i istražnim postupcima.

U dva priloga objavljena prije nekoliko godina, novinarka slovenačke *POP TV* izvještavala je o slučaju u kojem je navodno došlo do pronevjere novca u jednom vrtiću. Podnaslovi su bili: „Direktorica i računovotkinja ‘uzeli’ trećinu miliona“ i „Direktorica koja je štetila vrtiću, najprije otpuštena, a zatim ponovo izabrana“. Prije podnošenja pritužbe novinarskom Časnom sudu računovotkinja u vrtiću zatražila je objavljivanje demantija i priliku da objasni relevantne činjenice, ali novinarka, uprkos činjenici da je upoznata sa zahtjevom za objavu ispravke, nije pokušala da dobije njen odgovor. Podnositeljka pritužbe dostavljene Časnom sudu navela je da je novinarka prekršila pretpostavku nevinosti jer je između ostalog upotrijebila riječ „uzeti“ što nedvosmisleno predstavlja sinonim za riječ „ukrasti“.

Časni sud donio je nalaz da je novinarka prekršila više članova Kodeksa novinara, a između ostalih i član 18. Časni sud je zaključio da je priča objavljena u formi koja ne ostavlja nikakve sumnje, a prema sadržaju i podnaslovima, direktor i računovođa proglašeni su krivima prije nego što je to potvrđeno u sudskom postupku. Čak iako uređivanje, naslovi i podnaslovi nisu predmet novinarskog rada, Časni sud podsjeća da je novinar odgovoran za cjelokupan doprinos, uključujući i sliku, jer i oni šalju poruku.¹⁷

16 Sloveniju smo izabrali jer iz nje dolazi Mirovni institut iz Ljubljane, partnerska organizacija koja učestvuje u projektu.

17 Novinarski Časni sud je zajedničko tijelo Društva novinara i Sindikata novinara Slovenije koje osigurava da članovi novinarske zajednice rade u skladu sa etičkim i profesionalnim pravilima sadržanim u Kodeksu novinara Slovenije.

8. ZAKLJUČCI

Mediji u Crnoj Gori skloni su iznošenjem suvišnih detalja o zločinu i presuđivanjem osumnjičenom prije sudskog epiloga zadovoljiti ljudsku potrebu za znatiželjom. Izazovi u poštovanju pretpostavke nevinosti najčešći su u naslovima tekstova i uglavnom su proizvod uredničkih odluka. Mnogi su saglasni da je senzacionalizam razlog izvještavanja o osumnjičenom kao krivcu, dok s druge strane urednici kao opravdanje navode manjak prostora u opremi teksta. Ipak, stiče se utisak da je senzacionalističkim naslovima medijima važnije da privuku više publike nego da zaštite pravo pojedinca da se smatra nevinim sve dok se na sudu ne dokaže suprotno. Na probleme u primjeni tog etičkog načela u sadržini tekstova uglavnom se nailazi do stupanja optužnice na pravnu snagu nakon čega slučajevi kršenja postaju rjeđi. Istovremeno, zbog nedovoljne edukacije i specijalizacije novinara/novinarki upitna je terminologija koju mediji koriste u izvještavanju o raznim fazama postupka što takođe može dovesti do pogrešnog označavanja osumnjičenog i kršenja njegovih prava. Tome doprinosi i upotreba anonimnih izvora ili njihov izostanak.

I u saopštenjima državnih organa povremeno se uočavaju problemi u uvažavanju prezumpcije nevinosti mada je usljed parafraziranja ponekad teško utvrditi je li riječ o njihovom propustu ili propustu medija. Poseban izazov u etičkom izvještavanju predstavljaju izjave čelnika pravosuđa i državnih zvaničnika kojima se pretpostavlja krivica osumnjičenog. Postavlja se pitanje da li je takvim izjavama poslat signal medijima da ga mogu percipirati kao krivca čime se kažnjava s društvenog aspekta i narušava ustavni princip zaštite ljudskog dostojanstva. Otkrivanje identiteta i nacionalnosti osumnjičenog, i vizuelno identifikovanje, doprinose njegovom javnom posramljivanju. Analizom je utvrđeno i da izvještavanje o sudskim postupcima nije uvijek jasno razdvojeno od komentara autora teksta. U slučaju koji smo istraživali uglavnom je poštovano pravo javnosti da bude obaviještena o raznim fazama postupka do pravosnažnosti presude. No, to nije uvijek slučaj što je pokazalo reagovanje interne samoregulacije nakon podnošenja žalbi zbog nepoštovanja pretpostavke nevinosti. Otvara se dilema da li formulacija pojedinih etičkih normi u Kodeksu novinara i novinarki („treba da“) nameće jasnu obavezu medijima da slučajeve o kojima su počeli da izvještavaju prate do epiloga ili je to samo preporuka.

Naše istraživanje ukazalo je na sumnju da urednici ponekad vrše pritisak na novinare da objave informacije kojima se krše etičke norme računajući da će tako povećati tiraž ili posjećenost portala, a dešava se i da izmijene tekst uz potpis novinara bez njegove saglasnosti. Takvo ponašanje urednika implicira i moguću primjenu sankcije protiv novinara koji nije saglasan s

nepoštovanjem Kodeksa. U ovom trenutku, rješenja kojima se osigurava određeni nivo novinarske autonomije u odnosu na urednika, tek su na vidiku, ali još nije osigurano da će se naći u domaćem zakonodavstvu. Za razliku od postojećeg, u Nacrtu novog zakona o medijima koji još nije finalizovan, u odjeljku koji se odnosi na zaštitu ugleda autora, propisuje se da se programski sadržaj u kojem je smisao promijenjen u postupku uredničke obrade ne smije objaviti pod imenom autora bez njegovog pristanka. Navodi se i da ukoliko se na taj način povrijedi ugled autora, on može zahtijevati naknadu štete. Prema istom Nacrtu zakona, novinar ima pravo da odbije da sadržaj koji je suprotan zakonu i Kodeksu pripremi, napiše ga ili učestvuje u njegovom oblikovanju, uz pisano objašnjenje glavnom uredniku, i zbog toga ne može biti stavljen u nepovoljniji položaj, ne može mu prestati radni odnos ili mu se umanjiti zarada. Istovremeno, važno je naglasiti, da u propisima u Crnoj Gori nema mehanizama zaštite novinara i urednika od uticaja vlasnika medija. Nema obaveze da vlasnici i novinari potpisuju odgovarajući interni akt kojim bi se osiguralo da se vlasnici ne miješaju u uređivanje medijskih sadržaja.

Pritisak urednika i vlasnika na novinare, čiji međusobni odnosi do sada nijesu bili jasno uređeni i definisani, odražava se i kroz odustajanje pojedinih kolega i koleginica da odgovore na naša pitanja u intervjuu koji je dio istraživanja. Iako nijesu obrazložili razloge za to, vjerovatno je da bi ukazivanje na propuste i greške u medijima u kojima rade moglo inicirati negativne posljedice po njihov dalji radni angažman ili položaj.

Većina intervjuisanih u istraživanju saglasna je da sankcije za nepoštovanje Kodeksa nijesu potrebne ali da treba povećati odgovornost urednika/urednica za sadržaj i opremu teksta u odnosu na novinare koji potpisuju tekst, jer oni imaju mogućnost da isprave greške novinara/novinarki. Ukazuje se takođe i na neophodnu edukaciju i ozbiljan tretman medijske samoregulacije.

9. PREPORUKE

- Strukovna udruženja, nevladine organizacije, samoregulacijska tijela i sami mediji trebalo bi da organizuju stalnu edukaciju novinara/novinarki a posebno urednika/urednica o uvažavanju pretpostavke nevinosti i drugih etičkih načela iz Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore radi podizanja stepena odgovornosti i važnosti poštovanja Kodeksa.
- Strukovna udruženja, samoregulacijska tijela, mediji i eksperti u Crnoj Gori i regionu trebalo bi da pokrenu široku debatu o važnosti poštovanja Kodeksa novinara i novinarki i najčešćim problemima i izazovima u njegovoj primjeni.
- Internim aktima ili odlukom uredništva trebalo bi definisati savjetodavnu ulogu interne samoregulacije u medijima kao preventive prije objavljivanja teksta koji sadrži izazove u poštovanju etičkih načela.
- Zakonskim i internim aktima medija (npr. Statutom medija) trebalo bi definisati odnos između novinara, urednika i vlasnika medija, radi omogućavanja „klauzule savjesti“ i zaštite novinara i urednika od pritisaka, te jasno definisati nadležnosti i odgovornosti urednika za objavljeni sadržaj.
- Strukovna udruženja, nevladine organizacije i samoregulacijska tijela trebalo bi da organizuju ekspertsku i strukovnu raspravu o mogućim izmjenama Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore u dijelu koji se odnosi na ponovno ustanovljavanje obaveze medija da slučaj o kojem su počeli da izvještavaju moraju da prate u kontinuitetu do epiloga (načelo 9.1).
- Strukovna udruženja, nevladine organizacije i samoregulacijska tijela trebalo bi da redovno prate i sprovode analize te ukazuju na etičke probleme u medijskom izvještavanju o kriminalu, istrazi i sudskim postupcima.
- Strukovna udruženja, nevladine organizacije i samoregulacijska tijela trebalo bi javno da promovišu pozitivne primjere etičnog izvještavanja uz uvažavanje pretpostavke nevinosti i drugih etičkih načela. Tome bi doprinijelo i godišnje dodjeljivanje nagrade za etičnost u medijskom izvještavanju.

BIBLIOGRAFIJA

Case of *Allenet de Ribemont v. France* – Application no. 15175/89; 10 February 1995.

Dostupno na: <https://bit.ly/2M0ryq6>.

European Commission. New rules guaranteeing the right to presumption of innocence and the right to be present at trial apply since 1 April. Dostupno na: <https://bit.ly/2Vtt9Ep>.

Gorjanc-Prelević, T. (2013). *Obuka novinara iz domena ljudskih prava i sloboda i profesionalne etike*. NVO Akcija za ljudska prava. str. 41. Dostupno na: <https://bit.ly/2JH05qW>.

Gorjanc-Prelević, T. (ured.). (2013) *Obuka novinara iz domena ljudskih prava i sloboda i profesionalne etike*. NVO Akcija za ljudska prava. str. 41. Dostupno na: <https://bit.ly/2JH05qW>.

Mondo. Brišu se uvreda i kleveta (8. 6. 2011).

Dostupno: <https://bit.ly/2JrCawu>.

OSCE Misija u Bosni i Hercegovini. (n.a.) *Pretpostavka nevinosti: Primjeri nepoštivanja međunarodno priznatih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini*.

Dostupno na: <https://www.osce.org/bs/bih/110248?download=true>.

Portal analitika. *Pretpostavka nevinosti, privatnost i odgovorno izvještavanje medija* (15. 10. 2013).

Dostupno na: <https://bit.ly/2JshELR>.

Resolution 1577 (2007); *Towards decriminalisation of defamation*.

Dostupno na: <https://bit.ly/2w2YvYt>.

RTCG. *Ne objavljivati snimke policijskih akcija* (10. 9. 2018).

Dostupno na: <https://bit.ly/2YxKxK7>.

RTCG. *Emisija dvogled*.

Dostupno na: <https://bit.ly/2JOmpij>.

Vuković, D., Buljan, M. (2015). *Monitoring novinarskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori 2012–2014*.

NVO Akcija za ljudska prava. Dostupno na: <https://bit.ly/30nVe3H>.

POPIS INTERVJUA

Intervju s Mitrom Rakčevićem, urednikom crne hronike u *Danu*. Intervju e-poštom, 26. april 2019.

Intervju s Ivanom Čađenovićem, novinarom crne hronike u dnevnom listu *Vijesti*. Intervju e-poštom, 7. april 2019.

Intervju s Paulom Petričević, ombudsmankom dnevnog lista *Vijesti*. Intervju e-poštom, 10. april 2019.

Intervju s Natašom Ružić, profesoricom Novinarske etike na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore.
Intervju e-poštom, 23. april 2019.

BILJEŠKA O AUTORKI

Dušanka Pejović, pravica, bavi se novinarstvom, analitikom i istraživanjem medija, edukacijom i ljudskim i ženskim pravima. Radila je kao konsultantkinja u više domaćih i međunarodnih projekata.

Impresum:

AUTORKA: **Dužanka Pejović**

UREDNIKA: **Brankica Petković**

IZDAVAČ: **Institut za medije Crne Gore**

ZA IZDAVAČA: **Olivera Nikolić**

LEKTORKA: **Lida Vukmanović-Tabaš**

DIZAJN: **Radmila Beća Radulović**

Podgorica, maj 2019

